

YENİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
Modern Turkish Literature Researches

Temmuz-Aralık 2016/8:16 (1-12)

**YAHYA KEMAL'İN *KENDİ GÖK KUBBEMİZ* ADLI KİTABINDA YER ALAN
ŞİİRLERİNDE ÖLÜM ALGISI**

Ali ALGÜL *

ÖZ

Bu çalışmada Yahya Kemal'in *Kendi Gök Kubbemiz* adlı eserinde yer alan ölüm algısı irdelenmiştir. Yaşamın bir gerçeği olan ölüm, Türk edebiyatında her dönem üzerine tartışılan, düşünülen, şiirler yazılan bir konudur. Gerek İslamiyet öncesi Türk edebiyatında gerekse İslamiyet sonrasında ve Tanzimat'tan günümüze kadar geçen zamanda şairler ölüm karşısında duygularını, düşüncelerini açıklamışlardır. Çağların, kültürlerin, coğrafyaların değişmesiyle birlikte ölüme yaklaşımda da farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Edebiyat tarihine bakıldığında her dönemin kendi ölüm algısının olduğu görülecektir. Türk tarihinin, başta savaşlar olmak üzere siyasal, sosyal, kültürel değişimlerin görüldüğü en kritik dönemlerinden birinde yaşayan Yahya Kemal de, ölüme karşı duyarsız kalamamıştır. Bu bağlamda Doğu ve Batı kültürlerinin etkisi altında ölüme eserlerinde fazlasıyla yer vermiştir. Yapıtlarında ölüme tek bir bakış açısıyla yaklaşmayan Yahya Kemal, kimi şiirlerinde ölümü bir yok oluş olarak görürken kimi şiirlerinde ise öte dünyaya ya da bir bilinmeze gidiş olarak algılar. Özellikle Paris dönüşü yazdığı şiirlerinde ölüme maddi açıdan yaklaşırken ömrünün sonuna doğru dinsel bir bakış açısına kayar. Ölümü yokluk olarak ele aldığı şiirlerinde kalıcılığı sanat ve geride bıraktığı vatanla sembolize eder. Bu makalenin asıl kaynağı durumunda olan *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal'in sağlığında planlanmasına karşın kendisinin ölümünden sonra basılabilmektedir. Yahya Kemal bu kitabında ölüm temasının dışında aşk, tarih, sonsuzluk, deniz ve İstanbul üzerinde de durmuştur.

Anahtar sözcükler: Yahya Kemal, Ölüm, Yaşam, Öte dünya.

ABSTRACT

In this study, Yahya Kemal's perception of death in his own book named "Our Own Vault of Heaven" has been discussed. Death as a fact of life has been a subject discussed and thought in Turkish literature every period of time, thought and about which poems have been written. Poets have expressed their feelings and thoughts against death in both the pre-Islamic Turkish literature, after Islamic age and from Tanzimat Reform Era to the present day. With the change of ages, cultures and geographies, approaches for death have emerged

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: alialguller@hotmail.com

with different viewpoints. When viewed in the history of literature it will be seen that each period has its own perception of death. Yahya Kemal, who lived in one of the most critical history, in which especially wars, political, social, cultural changes experienced in Turkish history couldn't remain indifferent to death. He has included a lot of death theme in his works under the influence of Eastern and Western culture in this context. In some poems, Yahya Kemal who doesn't approach death with a single point of view perceive death as disappearing, however he perceives death as travelling to the other world or the unknown in another poems. While he approaches death from material point of view especially in his poems written after he comes from Paris; he adopts spiritual point of view in his declining years. He symbolizes permanence in his poems in which he approaches death as poverty with art and homeland which he left behind. Our Own Vault of Heaven which is a main source of this article could only be published after his death although it had been planned in his lifetime. Yahya Kemal dwells on love, history, eternity, sea and İstanbul apart from death theme in this book.

Key words: Yahya Kemal, Death, Life, The other world.

Giriş

Ölüm hayatın gerçeklerinden biridir. Eski çağlardan bu yana insanlar ölümün nedenleri ve sonuçları üzerinde durmuşlardır. Levinas'ın, "zamanın kesintisiz akışı içerisinde bir varlığın süresinin bitmesidir, sonu'dur." (Levinas 2006: 41) biçiminde tanımladığı ölüm üzerine çeşitli bilim insanları, filozoflar düşüncelerini açıklamışlardır. Şairler de yaşamın içinde, insanlar arasında oldukları için ölümü konu edinmekten geri durmamışlardır. Bu nedenle ölüm gerçeği birçok yazınsal metinde de yer almıştır. Ölüm, Alp Er Tunga sagusundan günümüze kadar Türk şiirinde her dönem görülmüştür. Çağlar boyu Yunus Emre ve Mevlana'da benzer düşünceyle gelen ölüm algısı XIX. yüzyılın ikinci yarısında değişime uğrar: "Tanzimat'tan sonra bu anlayış değişikliği, özellikle Ekrem ve Hâmit'te açık olarak belirir." (Parlatır 2004: 48). Tanzimat yıllarında beliren ölüme yaklaşımdaki değişim sonraki yüzyılda da genişleyerek devam eder: "19. yüzyıldaki gelişme çizgisini takiben 20. yüzyılda da ölüm temi zenginleşerek, ferdî ve sosyal mahiyet kazanarak Türk şiirinde geniş olarak yer tutar." (Gariper 1999: 30). Cumhuriyet sonrasında başta Necip Fazıl ve Cahit Sıtkı olmak üzere farklı şairler ölümle ilgili şiir yazarak bu temanın varlığını devam ettirirler.

Türk edebiyatının modernleşmesinde büyük katkıları olan Yahya Kemal'de ölüm düşüncesinin oluşmasında farklı etkenler söz konusudur: Birinci olarak Yahya Kemal'in sanatının olgunlaştığı dönemlerde Fransa'da bulunduğunu vurgulamak gerekir. Orada geçirdiği yıllarda etkisi altına girdiği şairlerin büyük bir kısmı kötümserliğin etkisi altında şiir yazan ozanlardır. Kendisi anılarında Fransız şairlerinin etkisini anlatırken *Kötülük Çiçekleri*'nin şairi Charles Baudelaire üzerinde ayrıca durur: "Hugo'dan sonra Theophile Gautier'yi ve De Banville'i sevdim. Az çok bulamaç olan romantizm şiirinin daha inbikden geçmiş taraflarına geldim. Onları henüz kanıksamamışken Charles Baudelaire'in şiirini taddım. Şiirin bu merhalesi bütün hissimi bütün havâssımı bir büyü gibi tutmuştu." (Beyatlı 1960: 86). Görüldüğü gibi Yahya Kemal birçok şairden

beslenmiştir. İkinci olarak ise, Yahya Kemal'in memlekete döndüğü yıllarda karşılaştığı savaşlardır. Balkan Savaşları'ndan I. Dünya Savaşı'na oradan Kurtuluş Savaşı sonrasına kadar yaklaşık on yıllık dönem savaşlarla geçmiştir. Bunlar göz önüne alınacak olursak, onun şiirlerine yansıyan ölüm düşüncesinin varlığı normal görülebilir.

İlk baskısı 1961'de yapılan ve Yahya Kemal'in en çok tanınan ve okunan şiir kitabı olarak kabul edilen *Kendi Gök Kubbemiz*'in içeriği de diğer kitapları gibi Yahya Kemal tarafından planlanmıştır; fakat "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" adlı şiirini bitiremediği için kitap Yahya Kemal'in sağlığında yayınlanamamıştır: " 'Süleymaniye'de Bayram Sabahı' şiirini bitiremediği için kitabın onsuz neşredilmesine razı olmadı. Bu şiiri 74 yaşına geldiği yıllarda bitirdi ve kitabın neşri için çeşitli teşebbüslerde bulundu ise de yayınlamaya muvaffak olamadığı için kitap olarak göremedi." (Yaşar 2007: 79).¹ Yahya Kemal'in, Türkiye Türkçesini kullanarak yazdığı ve biçim bakımından da genellikle serbest tarzdaki şiirlerinden oluşan *Kendi Gök Kubbemiz*, kendi içinde üç bölümden oluşmaktadır: *Kendi Gök Kubbemiz*, *Yol Düşüncesi* ve *Vuslat*. Toplam 81 şiirin bulunduğu *Kendi Gök Kubbemiz*'de² aşk, deniz, sonsuzluk ve İstanbul gibi konuların da bulunmasına karşın "ölüm" dikkati çekmektedir. Zaten Bilge Ercilasun'un da " (...) şiirlerinde kullandığı başlıca temler, tarih, mazi, akıncılık, İstanbul, musiki, ölüm, aşk'tır." (Ercilasun 1997: 76) sözleriyle belirttiği gibi ölüm onda başta gelen konular arasında yer almaktadır. *Kendi Gök Kubbemiz*'de yer alan şiirlerden on tanesinde doğrudan ölüm konu edinilirken on yedi tanesinde ise, ölüm'e dolaylı şekilde değinilmektedir. Yahya Kemal'in ölümle ilgili şiirlerini ele almadan önce onun Türk edebiyatında oynadığı rolü de görmek gerekir. Kazım Yetiş, Yahya Kemal'in ölümünün 50. yılında Mehmet Nuri Yardım'la yaptığı mülakatta Türk edebiyatındaki yerini şu sözlerle açıklar:

"O, klâsik edebiyatımızın güzelliklerini yeni bir gözle farketti ve başkaları tarafından farkedilmesini sağladı. (...) Edebiyatımıza güçlü bir tarih duygusu getirdi. Vatan coğrafyasını en iyi anlayan ve anlatanlardan biri ve belki de birincisi o idi. Şinasî'den itibaren aşınmaya başlayan Türk şiirini o gerçek mecrasına oturttu." (Yetiş, 2008).

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal* adlı yapıtında Yahya Kemal'in ölüme yaklaşımında iki çizginin olduğunu ortaya koyar. Tanpınar birinci çizginin "öte dünya"ya dayandığını: "Şiir terbiyesinin mühim bir tarafını sembolizmde yapan bu idealist ve mutlakçı şairde ölüm, hayatın perdenin öbür tarafında devam eden kısmıdır. Orada sevgilisiyle ve şarapla, yahut bütün dostlarıyla, bazan da 'Yol düşüncesi'nde olduğu gibi vatan ve kültürle, yani kâinatıyla, beraber olacaktır." (Tanpınar 1995: 147) sözleriyle belirttikten sonra ikinci çizgisinin ise "gerçekçi" olduğunu Yahya Kemal'den örnek vererek şöyle açıklar:

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar da *Kendi Gök Kubbemiz*'in basılmadan önceki durumu şöyle açıklar: "Bu kitap için vaktiyle Yahya Kemal ile ne kadar çok konuşmuş, ne hayaller kurmuştuk. Kaç def'a işe başlar gibi olduk, eksik ve bitmiş şiirlerin cetvelini yaptık, kitaba isim aradık. Sonunda vazgeçtik." (Tanpınar 2000b: 363).

² Bu çalışmada yararlanılan ve şiir alıntılarının yapıldığı *Kendi Gök Kubbemiz*, Kazım Yetiş'in takdim yazısıyla 2007'de İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından yayınlanmıştır.

"Ancak 'Eylül sonu' ve 'Sessiz gemi'³ gibi şiirlerde ve
Her rind bu bezmin nedir encamı bilir
Dünyamızı nâ-gâh zalâm örtebilir
Bir bitmeyecek şevk verirken beste
Bir tel kopar ahenk ebediyyen kesilir
rubaisinde veya benzerlerindedir ki biz, onda ölümün realist çehresine rastlarız." (Tanpınar
1995: 147).

Gerek Tanpınar'ın yukarıda belirttiği durum gerekse eldeki malzemenin içeriği nedeniyle bu çalışmada Yahya Kemal'in *Kendi Gök Kubbemiz* adlı yapıtındaki ölüm algısı dinî ve maddi açıdan olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.

1. Ölümüne Dinî Açıdan Yaklaştığı Şiirler

Yahya Kemal, Fransa'ya gitmeden önce doğduğu Üsküp'te ve daha sonra yaşadığı İstanbul'daki son dönemlerine kadar dinle bir sorunu olmayan, inanan bir insandır. Hatta dinî eğitimi de çocuk yaşlarında Üsküp'te annesinden almaya başlamıştır. Hatıralarında da bunu belirtir.⁴ Hayatının başlangıcında aldığı dinî eğitim sanat yaşamında da kimi şiirlerinde su yüzüne çıkacaktır. Fakat zamanla dine bakışında değişiklikler, gel gitler olmuştur: " (...) Yahya Kemal metafizik ve dinî azap ve endişelerin adamı değildi." (Tanpınar 1995: 54) diyen Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal için, "Sadece o, ölümün kovaladığı adamdı. Bunun dışında, zaman zaman bir vecdin adamı oluyordu." (Tanpınar 1995: 54) vurgusunu yaptıktan sonra Yahya Kemal'in dinde ne bulduğunu ise şu şekilde açıklar: "Hülâsa, dinde bütün bir hayat seviye ve tarzının getirdiği farklarla ayrılmış olduğu bir insanlığa yaklaşmanın en asil ve sağlam çaresini buluyordu." (Tanpınar 1995: 54). Bu sözler de bize Yahya Kemal'in şiirlerinde geçen dinsel göndermelerin hangi amaçla yapıldığını göstermesi bakımından değerlidir.

Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz* adlı kitabında yer alan "Koca Mustafapaşa", "Mohaç Türküsü" ve "Akıncı" gibi şiirlerinde ölümüne dinî açıdan yaklaşır. Bu şiirler içinde de "Mohaç Türküsü" önde gelir. Yahya Kemal, "Mohaç Türküsü"nü ilk beyitlerinde savaş sahnesini ele alır: "Bizdik o hücumun bütün aşkıyla kanatlı; / Bizdik o sabah ilk atılan safta yüz atlı. / Uçtuk Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle, / Canlandı o meşhûr ova at kişnemesiyle!" (s. 14) dedikten sonra ilerleyen bölümlerde, "Dünyâya vedâ ettik, atıldık dolu dizgin; / En son koşumuzdur bu! Asırlarca bilinsin!" (s. 14) diyerek can verdiklerini söyler. Sonraki beyitlerde ise öte dünyaya nasıl gittiklerini şöyle açıklar: "Bir bir açılırken göğe, son def'a yarıştık; / Allâh'a giden yolda meleklerle karıştık. / Geçtik hepimiz dört nala, cennet kapısından; / Gördük ebedî cedleri, bir anda yakından!" (s. 14). Şiirin sondan ikinci beytinde kendileri gibi vatan için şehit düşenlerle birlikte aynı bahçede olduklarını söyler: "Bir bahçedeyiz şimdi şehidlerle berâber; / Bizler gibi olmuş o yiğitlerle berâber" (s. 14).

³ Metinlerin orijinal yazımlarına bağlı kalınmıştır.

⁴"O yaşlarımda ben, Üsküp minarelerinden yükselen ezan seslerini duyarak, içim bu seslerle dolarak yetişiyordum. Minarelerde ezan başladığı zaman evimizde ruhani bir sessizlik olurdu. Galiba Üsküp'ün sokaklarında da böyle bir rüzgâr dolaşır, bütün şehri bir mabed sukunu kaplardı. Yalnız ezan sesleri duyulurdu Annemin dudakları İsm-i Celâl'le kımıldardı." (Özbalcı 1996: 71).

Yahya Kemal, “Koca Mustafapaşa” adlı şiirinde öte dünya ile bu dünya arasındaki geçiş kolaylığına değinir; ahirete geçişin bir adım ötede olduğunu vurgular. Önce, “Bir bahar yağmuru yağmış da açılmış havayı / Hisseden kimse hakikat sanıyor hulyâyı.” (s. 26) diyerek bu dünyanın gerçek olmayan bir düş dünyası olduğunu söyledikten sonra ahiretin yakınlığını şu dizelerle belirtir: “Ahiret öyle yakın seyredilen manzarada, / O kadar komşu ki dünyâyâ duvar yok arada,” (s. 26). Yahya Kemal sonraki beyitte ise öte dünyaya geçen insanın sevdiğine de kavuşacağını vurgular: “Geçer insan bir adım atsa birinden birine, / Kavuşur karşıda kaybettiği bir sevdiğine.” (s. 26). Yahya Kemal, “Akıncı” adlı şiirinde ölüm sözcüğünü kullanmadan öte dünyayı anlatır. Şiirin ilk dizelerinde, “Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik / Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik” (s. 13) diyen şair, “Bir gün yine doludizgin atlarımızla / Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla” (s. 13) beytiyle nasıl ahirete geçtiklerini belirttikten sonra, “Cennette bu gün gülleri açmış görürüz de / Hâlâ o kızıl hâtıra gitmez gözümüzde” (s. 13) vurgusuyla şehit olan askerleri, kızıl sözcüğünün çağrışım gücünden de yararlanarak, öte dünyada açılmış güller olarak görür; fakat akli da dünyada kalmıştır, hâlâ o kazandıkları zaferi düşünür.

2. Ölümüne Maddi Açıdan Yaklaştığı Şiirler

Yahya Kemal’in *Kendi Gök Kubbemiz* adlı yapıtındaki şiirlerinde ölümüne maddi bakış, dinî bakıştan çok yer tutar. Şair, bu yapıtta ele aldığı başta “İtrî” olmak üzere “Düşünce”, “Eski Musiki”, “Sessiz Gemi”, “Geçiş”, “Ufuklar”, “Yol Düşüncesi” gibi şiirlerinde ölümüne realist yaklaşır. Ölümü doğum gibi yaşamın bir gerçeği olarak kabul eder. “Geçiş” şiirinde şunları söyler: “Artık güneş görünmez olur, gök bulutludur, / Rahatça dal, ölüm sonu gelmez bir uykudur.” (s. 60) görüldüğü gibi ona göre, ölüm sonu gelmez uykudur. Benzer düşüncesini “Rindlerin Akşamı” adlı şiirinde de, “Geniş kanatları boşlukta simsiyah açılan / Ve arkasında güneş doğmayan büyük kapıdan / Geçince başlayacak bitmeyen sükûnlu gece.” (s. 53) dizeleriyle yineler. Yahya Kemal ölümü ele alırken vatan, sanat, rindlik ve kendi yarattığı bir hayaller âlemini ön plana çıkarır.

Yahya Kemal, “İtrî”, “Eski Musiki” ve “Hayâl Beste” adlı şiirlerinde ölümle sanatı birlikte ele alır. Ölümü bir yok olma biçiminde algılamak sanatı ise ölümsüzlüğün aracı kabul eder. Yahya Kemal’in en çok tanınan şiirlerinden biri olan “İtrî” ölümün eleştirildiği bir şiir olarak karşımıza çıkar. Yedi bentten oluşan şiirde Yahya Kemal, ilk altı bentte İtrî’nin eskilerce nasıl bilindiğini, “Büyük İtrî’ye eskiler derler, / Bizim öz mûsıkîmizin pîri;(…)” (s. 9) gibi dizelerle dile getirir. İtrî’nin müziğinin hangi coğrafyalarda çalındığını, “Tâ Budin’den Irâk’a, Mısır’a kadar,” (s. 9) şeklinde anlatan Yahya Kemal, şiirin son bölümünde ise, sanatının üstünü örttüğü için ölümün yok edici yönünü eleştirir: “Öyle bir musikiyi örten ölüm, / Bir tesellî bırakmaz insanda.” (s. 10). Bu dizeleri söyleyen Yahya Kemal’in gönlü İtrî’nin sanatının yok olmasına razı olmaz ve uzak denizlerde çalındığını hayal ederek teselli bulmaya çalışır: “Düşülür bir hayâle, zevk alınır: / Belki hâlâ o besteler çalınır, / Gemiler geçmiyen bir ummanda.” (s. 10). Yahya Kemal, “Eski Musiki” başlıklı şiirinde de ölümüne gerçekçi bir şekilde yaklaşarak bir son olduğu üzerinde durur. Dede’nin

ölümüyle alaturka müziğin son güneşinin battığını vurgular: “Bu musikiyi, o, son kudretiyle parlattı; / Ölünce, ülkede bir muhteşem güneş battı.” (s. 22). Yahya Kemal, “Hayâl Beste” adlı şiirinde de ölüme el atar ve sanat eseriyle ölümsüzlüğün yakalanabileceğini savunur. Şiirin başında “Roma'nın şarkını fethettiğin andan sonra, / Yüce dağlar gibidir gördüğün iş, Türk oğlu!” (s. 21) dizeleriyle Türk ulusunun yaptığı işin önemini vurguladıktan sonra, “*Bu eserler seni göstermeğe kâfi diyemem.*” (s. 21) diyerek rahatsızlığını dile getirir. Yahya Kemal, Türklerin şiire ve resme gereken önemi vermemelerinin sonuçlarını ise şu şekilde açıklar: “Şi'ye aksettirebilseydin eğer, dinlerdin, / Yüz fetih şi'ri, okundukça, çelik tellerden. / Resm'e aksettirebilseydin eğer, ömrünce, / Ebedî cedleri karşında görürdün canlı. / Gönlüm isterdi ki mâzini diriltin san'at, / Sana târihini her lâhza hayâl ettirsin.” (s. 21). Şair, “Hayâl Beste” şiirinde belirttiği eleştirilerini *Edebiyata Dair* adlı yapıtında “Resimsizlik ve Nesirsizlik”⁵ başlığı altında ayrıntılı olarak geliştirir.

Yahya Kemal sanattan sonra vatan kavramıyla da ölümsüzlüğe dikkat çeker. *Kendi Gök Kubbemiz* adlı şiir kitabında yer alan, “1918”, “Yol Düşüncesi”, “Bir Dosta Mısrâlar”, “Gece”, “Eylül Sonu” adlı şiirlerinde açıkça ölümden korkmadığını, ama kaygısının geride bıraktığı vatan olduğunu vurgular. Mehmet Kaplan'a göre, dinden uzaklaşan Yahya Kemal'deki boşluğu vatan ve millet sevgisi doldurmuştur: “Yahya Kemal için tarih, millet, vatan, kaybetmiş olduğu dinî duygunun yerini doldurur.” (Kaplan 2006: 228-229). Yahya Kemal, “1918” adını taşıyan şiirinde ölenlere ve geride kalanlara değinir. Şiirin giriş dizelerinde, “Ölenler öldü, kalanlarla muztarip kaldık. / Vatanda hor görülen bir cemâatiz artık” (s. 44) diyen şair, ölenlerin bize vatan bıraktıklarını belirtir: “Ve göz kapaklarının arkasında eski Vatan / Bizim diyâr olarak kaldı tâ kıyâmete dek.” (s. 44). Yahya Kemal bu beytiyle vatanın sonsuzluğuna da dikkat çeker. “Yol Düşüncesi” adlı uzun şiiri Yahya Kemal'in gerek ölümü tanımlaması gerekse vatana ölüm sonrası nasıl baktığını göstermesi bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Şiirin girişinde, “*Bu defa farkına vardım ki ihtiyarlamışım.*” (s. 47) diyen Yahya Kemal, “Cihan ve ben değiliz artık eski hâlette.” (s. 47) vurgusunu yapar ve öldükten sonra bedeni çürüse bile vatanın kalmasını arzular: “Eğer mezarda, şafak sökmiyen o zindanda, / Cesed çürür ve tahayyül kalırsa insanda, / - Cihan vatandan ibarettir, itikadımca - / Budur ölümden benim çerçevem, murâdımca;” (s. 48). Görüldüğü gibi vatan sevgisi ölüme bakışını da şekillendirmektedir. Yahya Kemal, “Yol Düşüncesi”nin ilerleyen bölümlerinde “Vatan şehirleri karşımda, her saat, bir bir;” (s. 48) dedikten sonra Tekirdağ, İzmir, Marmara'yla Boğaz gibi yerleri sayar. Yine şiiri bitirirken düş dünyasında vatan kavramının yaşamasını istediğini yineler: “Ölüm yabancı bir âlemde bir geceyse bile, / Tahayyülümde vatan kalsın eski haliyle.” (s. 48). Mehmet Kaplan, “Yol Düşüncesi” şiirinde vatan ve millet kavramlarının Yahya Kemal'de hangi anlama geldiğini şu ifadeleri kullanarak açıklar: “Burada vatan ve milletin âhiret ve cennetin yerini aldığını görüyoruz.” (Kaplan 2006: 228-229). “Eylül Sonu” adlı şiirinde de vatana öne çıkaran Yahya Kemal, Kanlıca'ya olan sevgisini belirttikten sonra

⁵ “ (...) Eğer Türk milletinin resim bir, nesir iki bu iki sanatı olsaydı bugün milliyetimizin kudreti, olduğundan yüz kat daha fazla olurdu. Muhayyileyi en fazla işleten bu iki sanatı talih, bizden esirgedi. Cedlerimizin resimleri yok, onları hemen hemen bilmiyoruz.” (Beyatlı 1990: 71).

yaşamın kısa olduğunu ve ona kanamadığımızı vurgular: “İçtik bu nâdir içki'yi yıllarca kanmadık.../ Bir böyle zevke tek bir ömür yetmiyor, yazık!” (s. 33). Bu dizelerin devamında ise ölümden korkmadığını asıl sıkıntısının vatan için olduğunu, “Lâkin vatandan ayrılışın ıztırâbı zor.” (s. 33) diyerek açığa vurur. Yahya Kemal'in ölüm ve vatan arasında dile getirdiği şiirlerinde Namık Kemal'le aralarında bir birliktelik dikkati çeker. Çünkü Yahya Kemal'in üstteki beyitlerde dile getirdiği duyguların benzerini Namık Kemal de vurgular: “Ölürsem görmeden millette ümmîd ettiğim feyzi / Yazılısın seng-i kabrimde vatan mahzûn ben mahzun” (Namık Kemal 2003: 118). Bu beytiyle Namık Kemal, vatani güzelleştirenin millet olduğunu ve mutluluğunun da buna bağladığını söyler.

Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*'de yer alan “O Taraf”, “Deniz Türküsü”, “Mehlika Sultan” ve “Sonbahar” gibi şiirlerinde kendi yarattığı sonsuzluktan / öte dünyalardan / hayal âlemlerinden söz eder. Dinsel düşüncenin dışında ele alınabilecek bu hayal âlemleri ölüm sonrası için kurgulanmış yerlerdir. Beyatlı'nın şiirlerindeki kaçış, sonsuzluk, düşsel dünyaların işlevi “(...) hemen hemen şairi 'dar varlığının hendesi'nden kurtarmaktan ibarettir.” (Kaplan 2006: 226) vurgusunu yapan Mehmet Kaplan, Yahya Kemal'deki sonsuzluk algısının Divan şairlerinden farklı olduğunu şu söz sözlerle ortaya koyar:

“Yalnız, eskilerin sonsuzluk duyguları ile Yahya Kemal'inki arasında derin bir fark vardır: Eskiler için sonsuzluk, İlâhî varlıktır. Onlar kâinatın ötesinde başka bir âlem, bir âhiret ve ebediyet olduğuna inanırlar. Hâlbuki Yahya Kemal, birçok şiirinden açıkça anlaşılacağı üzere Tanrı'ya ve âhirete olan imanını kaybetmiştir.” (Kaplan 2006: 226).

Yahya Kemal, “Deniz Türküsü” başlıklı şiirinde bir denizde ölüme giden insanı canlandırır. Şiirin girişinde şöyle der: “Dolu rüzgârla çıkıp ufka giden yelkenli! / Gidişin seçtiğin akşam saatinden belli.” (s. 56). Bu beyitte ufuk ve akşam sözcüklerinin seçilmesi boşuna değildir. Çünkü ufuk sonsuzluğu, akşam ise karanlığın basmasıyla birlikte bir bilinmezlikler dünyasını da işaret eder. Devam eden beyitte, “Sorma bir sâniye, şüphyle, sakın: ‘Yol nereye?’” (s. 56) diyen Yahya Kemal de, aslında yolculuğun gittiği yeri tam olarak bilmemektedir. Çünkü dinsel duygularından uzaklaşan Yahya Kemal, “(...) sonsuzluk duygusunu içinden atamamıştır. Bundan dolayı, onda sonsuzluk mefhumu dinî bir mâna taşımaktan çıkarak, fizikî sembollere bürünür, gayesi belli olmayan bir uzağa gidiş şekline girer.” (Kaplan 2006: 226). Yahya Kemal şiirin devamında “Yılma korkunç uçurum zannedilen boşluktan / Duy tabîatte biraz sen de ilâh olduğunu, / Rûh erer varlığının zevkine duymakla bunu.” (s. 56) diyerek de insanın gideceği boşluktan korkmaması gerektiğini nedeniyle birlikte açıklar.

Yahya Kemal, “Mehlika Sultan” adını taşıyan şiirinde Mehlika Sultan'a âşık yedi gencin gece kentten ayrılarak hayal âlemine gidişlerini konu edinir. Şiirin ikinci bendinde bu yedi gencin, “Bir hayâlet gibi dünya güzeli” (s. 70) dediği Mehlika Sultan'a nasıl âşık olduklarını “Girdiğinden beri rü'yâlarına; / Hepsi meshûr, o muammâ güzeli” (s. 70) şekilde açıklar. Yedi genç âşık oldukları

kadını görmek için "Gittiler görmeye Kaf dağlarına." (s. 70) diyen Yahya Kemal, gidilen bu sonu gelmez yolculuktan sonra bir kuyu başına vardıklarını, "Mehlika'nın kara sevdalıları / Vardılar çıkırgı yok bir kuyuya," (s. 70) dizeleriyle ortaya koyar. Kuyuda saklı bir cihanla karşılaştıklarını, "Gördüler: 'Aynada bir gizli cihân.. / Ufku çepçevre ölüm servileri.....'" (s. 71) beytiyle belirten şair, bu yedi gencin ölümlerini sonraki bentte şöyle açıklar: "Su çekilmiş gibi rü'yâ oldu!.. / Erdiler yolculuğun son demine; / Bir hayâl âlemi peydâ oldu / Göçtüler hep o hayâl âlemine." (s. 71). Gençlerin neresi olduğu belli olmayan bir hayâl alemine gittiklerini belirten Yahya Kemal, şiirin son bendinde Mehlika Sultan'a âşık yedi gencin "Seneler geçti, henüz gelmediler;" (s. 71) sözleriyle bu gençlerin dönmediklerini de belirtir. "O Taraf" ve "Sonbahar" gibi şiirlerinde de kendi öte dünyasını kurgulayan Yahya Kemal, öldükten sonra insanların neyle, nasıl bir ortamla karşı karşıya geleceklerine de değinir. "O Taraf" adlı şiirinde "Gördüm ölüm diyârını rü'yada bir gece" (s. 63) dedikten sonra yarattığı hayal âlemini anlatmaya başlar. "Durmuş saat gibiydi durup geçmiyen zaman." (s. 63) sözleriyle öte dünyada her şeyin donuk olduğunu vurguladıktan sonra "Donmuş sükût içinde güneş görmiyen cihan." (s. 63) diyerek oranın güneş görmeyen bir yer olduğunu belirtir. Yahya Kemal, "Sessiz Gemi" adlı şiirinde de bir hayal âleminden söz eder. Şiirin birinci beytinde bir ölünün gideceği yeri "Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan." (s. 50) dizesiyle açıklayarak hayal âlemini bir bilinmez yer olarak dile getirir.

Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*'de yer alan "Rindlerin Akşamı", "Rindlerin Ölümü", "Hayâl Beste", "Düşünce", "Bir Dosta Mısrâlar" adlı şiirlerinde de ölümü "rind" kavramı üzerinden temalaştırır. Turan Karataş, rindi: "Dünyanın parasında pulunda gözü olmayan, olgunluğuyla, kalender davranışlarıyla öne çıkan ve eski şiirimizde sıkça görülen bir insan tipi." (Karataş 2001: 346) olarak tanımladıktan sonra bohem ve rindi karşılaştırır: "Batılı bir tip olan 'bohem', hayatın dış görünüşüne, paraya, mevkiye değer vermeyişi, içkiyi sevmesi itibarıyla rinde benzer ancak, 'Şark'ın yetiştirdiği bir insan tipi' olan rinde, bunları aşan 'derin' bir taraf vardır." (Karataş 2001: 347). Karataş, "Kendisi de bir rind olan Yahya Kemal(...)" (Karataş 2001: 347) diyerek sözlerine devam eder. Cahit Tanyol da bu konuya dikkat çekerek Yahya Kemal'in Doğu geleneğinin bir arketipi olan Cemşid'e⁶ bağlı olduğunu şu sözleriyle vurgular: "Cemşid, Yunan mitolojisindeki Şarap Tanrısı Diyonizos'un Doğu kültüründeki bir benzeridir ki, içki ve eğlence âlemlerinin bir tür sembolü olmuş, Hafız'dan, Hayyam'dan süzülerek Yahya Kemal'e dek uzanan gür şiir pınarı oluşturmuştur." (Tanyol 1985: 90). Bu alıntılar da gösteriyor ki, Yahya Kemal Batı'da ortaya çıkan bohemen uzaktır, Doğu geleneğine dayanan rinde yakındır.

Yahya Kemal'in "Rindlerin Ölümü", "Rindlerin Akşamı" ve "Bir Dosta Mısrâlar" gibi şiirlerinde rindane bir üslup görülür. Şiirleri arasında en çok dikkat çekenlerden biri olan "Rindlerin Ölümü", aslında rindlerin ölmediğini değişerek/farklılaşarak yaşadıklarını belirten bir şiirdir. Yahya Kemal şiirin birinci kıt'asında "Hafız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış; / Yeniden her gün

⁶ Dursun Ali Tökel, Cemşid hakkında şu söylentileri dile getirir: "İran'ın mitolojik şahırlarındandır. Şarabın mucidinin Cem olduğunun söylenmesine rağmen Şehname'de böyle bir anlatı yoktur. Yine Cemşid'e nisbet edilen sihirli bir alet de vardı ki adına Câm-ı Cihan-nümâ denirdi. İnanışa göre, bakıldığında dünyanın dört bir tarafı bu aletten görülebilirdi." (Tökel 2011: 150).

açarmış kanayan rengiyle.” (s. 54) diyerek gül sembolüyle Hafız-ı Şirazi'nin varlığının “gül”e dönüşerek sürdüğünü vurgulamak ister. Yahya Kemal'in bu beyti için Sadık Tural da düşüncelerini açıklamıştır. Şiirde geçen İran mutasavvıf şairi Hâfız-ı Şîrâzî olduğunu söyleyen Tural, Hâfız'ı, “ (...) gönül olgunluğuna ermiş, içi iyilik ve güzelliklerle dolu, bu dünya hayatını umursamayan, aşkla sarhoş olmuş bir rinddir.” (Tural 1985: 135) şeklinde tanıttıktan sonra, “Yahya Kemal onun mezarını bir gül bahçesine benzetiyor. Bu bahçede Hâfız'ın rûhu 'her gün açıyor.' Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle mısrasında, kan kırmızısı rengiyle her gün açan gül, Hâfız'ın ölümsüzlüğe ermiş olan rûhunun sembolüdür.” (Tural 1985: 135) vurgusunu yaparak Beyatlı'nın gülü hangi amaçla kullandığına açıklık getirir. Yahya Kemal, “Rindlerin Ölümü”nün ikinci kıt'asının son beytinde de Hâfız'ın ölümsüzlüğünü pekiştirme yoluna gider: “Ve serin serviler altında kalan kabrinde / Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter.” (s. 54). “Rindlerin Akşamı” adlı şiirinde de ölüme yine rindlik anlayışıyla değinir. Şiirin girişinde, “Dönülmez akşamın ufkundayız. Vakit çok geç; / Bu son fasıldır ey ömrüm nasıl geçersen geç!” (s. 53) diyen şair, şiirin son dizesini “Ya lale açmalıdır göğsümüzde yahud gül.” (s. 53) şeklinde bitirerek ölüm sonrasında ruhun lale ya da gül olarak varlığını sürdürmesini ister. Yahya Kemal, “Bir Dosta Mısrâlar” adlı şiirinde yaşarken bir kez mutlu olan insanın ölüme gönül rahatlığıyla gidebileceğini vurgular: “Bir kerre sevip vuslata erdiyse cihanda, / Ömrün iyi rü'yâsına dalsın, uyusun rûh.” (s. 64). Yahya Kemal şiirin son bölümünde de konuyu genişleterek “Bin zevk aramak kaydına düşmekle zamanda, / Her gün yorulup, nafile bin yıl yaşamış Nûh.” (s. 64) beytiyle hayatı bir rind gibi yaşa, diyerek önemli olanın uzun yaşamak olmadığını vurgular. “Gece” başlıklı şiirinde ise ölüme giderken dönüşü düşünmediklerini belirtir: “Bir yoldu parıldayan, gümüşten, / Gittik...Bahs açmadık dönüşten.” (s. 31). Yahya Kemal'in ölüm sonrasında bu kadar boşlamasının nedeni sürdürdüğü rindâne yaşamıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal'in rindane tutumu için şunları söyler: “Hayattan o kadar lezzetli ve bütün bir rindlik havasının imâlarıyla şikâyet ettiği, dolayısıyla realist - çünkü rindin hayatını öbür ucundan, mahrumiyetlerin çerçevesinden görür.-” (Tanpınar 1995: 147). Beyatlı, “Duyuş ve Düşünüş” adlı şiirinde kimi insanların ölümden korkmadıklarını şu şekilde belirtir: “Kaybetti asrımızda ölüm eski hüznünü,/ Lakayd olan mühimsemiyor gamlı bir günü.” (s. 62). Bu ifadeleriyle dünyaya bağlanmayan insanlar için ölümün bir üzüntü nedeni olamayacağını vurgular. Şair, “O Rüzgar” adını verdiği şiirinde “Yaşamak zevki nedir bilmez ölümden korkan!” (s. 23) diyerek ölümden korkanların yaşamdan zevk alamayacaklarını söyler. Yahya Kemal, “Düşünce” ve “Deniz Türküsü” gibi kimi şiirlerinde ölümün ne zaman kabul edilebilir olabileceğine de değinir. “Düşünce” adlı şiirinde birkaç neden ileri sürer. Bunlardan birincisi, “İnsanlar anlaşıldı. Cihânın da sırrı yok,…” (s. 50) dizesiyken ikincisi, “Gördüm ve anladım yaşamak mâcerâsını, / Bâkiyse rûh eğer dilemezdim bekasını.” (s. 50) beytidir. Üçüncü olarak da, “Hulyâsı kalmayınca hayâtın ne zevki var? / Bitsin, hayırlısıyla, bu beyhûde sonbahar!” (s. 50) beytidir. Yahya Kemal bu son dizelerdeki düşüncelerinin benzerini “Deniz Türküsü” adlı şiirinde, “İnsan, âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar.” (s. 56) diyerek yineler. Bu beyitler de gösteriyor ki, Yahya Kemal için hayatın sonu insanların, yaşamın çözülmesi ve hayallerin bitmesiyle yakından

ilgilidir. Şair, bu dizeleriyle aynı zamanda yaşamdan umudunu kesen insanların da ortak duygularını yansıtarak evrenselliğe ulaşır.

Yahya Kemal kimi şiirlerinde yaşam, ölüm ve doğa arasında bir bağlantı kurar. Yaşamın sona ermesini mevsimler üzerinden verir. İlkbaharda, "Moda'da Mayıs"ta olduğu gibi, yaşama karşı olumlu duygular besleyen şair, güzde ise, "Sonbahar" adlı şiirinde olduğu gibi, ölümü hatırlarken kimi şiirlerinde de toprağın üzerindeki bitkilere göre bir tutum belirler. Yahya Kemal ilkbaharı betimlediği "Moda'da Mayıs" başlıklı şiirinde insanın öldükten sonra yok olmadığı düşüncesine sahiptir. Yahya Kemal şiirin girişinde önce baharı yansıtır:

"Şafaktan önce uyandım bahar odamdaydı.
Mayıs, çiçekleri etrafa öyle bir yaydı
Ki varlığım büyülenmişti en derin haz'la
Cihanda lezzet alınmaz bu duygudan fazla.
Seven kadınla seven erkeğin visali gibi,
Bütün saadet olan mevsimin bu hali gibi," (s. 59).

Bu tablo karşısında heyecanlanan şair, toprağı bir anneye benzeterek yok olmayacağını vurgular: "Sürekli sevgiyi duydukça anne toprak'tan. / İçimde korku nedir kalmıyor yok olmaktan." (s. 59). Yahya Kemal kendini bu dizelerle rahatlattıktan sonra toprak altında yatan ölülerin mutlu olduklarını söyler: "İçinde rahata varmış yatan aziz ölüler / Demek ki böyle bahâr örtüsüyle örtülüler!" (s. 59). "Sonbahar" adlı şiirinde insanın yaşlılığını sonbahardan yola çıkararak ele alır: "Fânî ömür biter, bir uzun sonbahâr olur. / Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târümâr olur." (s. 49). Şiirin ilerleyen bölümlerinde mevsimlerin geçerek sonbahara ulaşip bu mevsimde neler yaşandığını, "Yazdan kalan ne varsa olurken haşır neşir; / Günler hazinleşir, geceler uhrevîleşir;" (s. 49) dizesiyle vurguladıktan sonra insanın ömrüyle doğa arasındaki ilişkiye değinir ve toprağın insanın yaşam serüvenini bilemeyeceğini belirtir: "Yaprak nasıl düşerse akıp kaybolan suya, / Ruh öyle yollanır uyanılmaz bir uykuya, / Duymaz bu ânda taş gibi kalbinde bir sızı: / Farketmez anne toprak ölüm mâceramızı." (s. 49). Yahya Kemal "Sonbahar" şiirinde insanın ölmesini doğmadan önceki durumuna benzetir: "Teslîm olunca va'desi gelmiş zevâline,/ Benzer cihâna gelmeden evvelki hâline." (s. 49). Görüldüğü gibi şair doğum ve ölümü birleştirmektedir. Böylece, dünyada misafir olduğumuzu ve kimsenin de kalıcı olmadığını açığa vurur.

Yahya Kemal, "Sessiz Gemi", "1918", "Geçiş", "Duyuş ve Düşünüş" adlı şiirlerinde ölüm sonrasında yaşayanların neler düşündüklerine de değinir. Onların hissettiklerini, acılarını verir. Ölüm konusuyla en çok bilinen şiirlerinin başında gelen "Sessiz Gemi"de ana tema ölüm sonrası insanların yaşadığı üzüntüdür. "Sessiz Gemi"nin ikinci beytinde ölü, yolcu edilirken insanlığın ortak davranışları, tutumları sergilenir. Ölüm insanlığı üzen bir durum olduğu için hiç kimse sesini çıkarmaz ve el de mendil de salmaz: "Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;/ Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol." (s. 51). Yahya Kemal "Sessiz Gemi"nin üçüncü ve beşinci beyitlerinde ölüden sonra geride kalanların psikolojilerini ele almıştır. Bu beyitlerde insanların ölüleri boşuna bekledikleri vurgulanır. Ona göre, insanlar hep ölüleri beklemişlerdir; fakat

gelenek haline gelen bu bekleyiş boşunadır: “Dünyada sevilmiş ve seven nafile bekler; / Bilmez ki, giden sevgililer dönmeyecekler.” (s. 51). Yahya Kemal, “Duyuş ve Düşünüş” adlı şiirinde de ölenlerin arkasında kalanlara değinir. Bu şiirin son beytinde “İlmin derin görüşleri, aklın hükümleri / Doldurmuyor boşalmış olan hisli bir yeri.” (s. 62) diyerek ölüm acısını bilimin ve aklın açıklayamadığını vurgular. Yahya Kemal, giden ölünün son olmayacağını da belirtir. “Sessiz Gemi”de bunun hep yaşanageldiğini şu şekilde açıklar: “Biçare gönüller. Ne giden son gemidir bu. / Hicranlı hayatın ne de son matemidir bu.” (s. 51) Yahya Kemal bu beyitteki duygularını, “Çok şey bilen diyor: Gidecek her gelen nesil” (s. 62) diyerek “Duyuş ve Düşünüş” adlı şiirinde de yineler ve “Ey sade-dil! Bu bahsi hayatında böyle bil.” (s. 62) vurgusuyla artık insanın ölüm gerçeğini kabullenmesini ister. Bu vurguyu yapan Yahya Kemal, “Ufuklar” şiirinde annesinin ölü bakışı için “Ah o sabit bakış el'an yaradır kalbimde” (s. 55) der ve annesinin ölüsünü gördüğünü ve bu durumu 59 yıl geçmesine karşın unutamadığını belirtir: “Annemin na'sını gördümdü; / Bakıyorken bana sabit ve donuk gözlerle, / Acıdan çıldıracaktım. / Aradan elli dokuz yıl geçti.” (s. 55). Görülüyor ki, Yahya Kemal’in şiirlerinde ölüme değinmesinde bilinçaltına sinen bir anne imajı da etkili olmuştur.

Sonuç

Yahya Kemal, Türk edebiyatının yaklaşık yarım yüzyılında etkili olmuş bir şairdir. Gerek Batı’dan aldığı şiir estetiğini Doğu estetiğiyle birleştirmesi gerekse şiirde güttüğü mükemmellik anlayışı, kitleleri etkilemiştir. Yahya Kemal bir rind olarak yaşamış ve sanatını da bu rindlik anlayışı üzerinde inşa etmiştir. Felsefe olarak Doğu’ya yaslanan Yahya Kemal, şiir tekniğini ise Fransa’dan almıştır. Ölümü temalaştırırken bu kültürlerin yansımaları da ortaya çıkmıştır. Bunun en açık örneğini de *Kendi Gök Kubbemiz*’deki şiirleri oluşturmaktadır. Bu yapıtta yer alan “Rindlerin Ölümü”, “Koca Mustafapaşa”, “Bir Dosta Mısrâlar”, “Gece”, “Eylül Sonu” gibi şiirlerinde ölüme daha çok Doğulu gözüyle bakarken “İtrî”, “Eski Musiki”, “1918” adlı şiirlerinde ise Tanzimat sonrasında ortaya çıkan modern/Batılı/maddi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Yazımızın kaynağı olan *Kendi Gök Kubbemiz*’deki şiirlerine göre, Yahya Kemal’in ölüm algısı Batılı bakış açısından Doğulu bir bakış açısına doğru evrilme göstermiştir. Bu bağlamda ölüme bakışı gerekçi, sonsuzluk/hayaller âlemi ve dinsel olmak üzere üçe ayrılabilir. Ölümü gerçekçi bir bakış açısıyla konu edindiği şiirlerinde daha çok etkisinde kaldığı Fransız ozanları gibi davranır. Ölüm sonrasını yok olarak kabul eder. Bu tarz şiirlerinde ölümsüzlüğü sanat ve vatan gibi unsurlarda arar. Ancak bunlarla kalıcılığın elde edilebileceğini savunur. İkinci olarak da ölümü kendi yarattığı hayal âlemlerine gidiş olarak düşünür. Gerçeklikten bir kaçış olarak görülebilecek bu düşler dünyasını kendisi de tam olarak idrak edememiştir; ama yine de bu bilinmeze gidildiğini vurgulamıştır. Ölüme yaklaşımındaki üçüncü çizgi Doğulu bir bakış açısını gösteren, öte dünyayı kabul eden dinsel algıdır. Bu algısını gösteren şiirlerinin başında, “Süleymaniye’de Bayram Sabahı”, “Koca Mustafapaşa” gelir. Yahya Kemal bu şiirlerinde dini daha çok şehitlik anlayışı bakımından kullanmıştır. Cennete gittikten sonra orada atalarımızla karşılaştık demesi de dikkat çeker. Bunun

dışında Yahya Kemal dinsel baskının altında yazdığı şiirlerinde İstanbul'u merkez olarak ele alır. Dinsel mekânları, dinin şekillendirdiği kültürü bir bütün hâlinde ele almıştır. Tüm bunlar da gösteriyor ki, Yahya Kemal'de tek bir ölüm algısı oluşmamıştır.

Kaynakça

- Banarlı, Nihad Sami (1960). *Yahya Kemal'in Hatıraları*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal (1990). *Edebiyata Dair*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- _____ (2007). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ercilasun, Bilge (1997). *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gariper, Cafer (1997). "Cahit Sıtkı'nın Şiirinde Ölüm ve Ölüm Sonrası". *Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları-*, 1: 27-46.
- Kaplan, Mehmet (2006). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karataş, Turan (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Kurdakul, Şükran (2003). *Namık Kemal*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Levinas, Emmanuel (2006). *Ölüm ve Zaman*. Nami Başer (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özbalcı, Mustafa (1996). *Yahya Kemâl'in Duygu ve Düşünce Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2004). *Recaizade Mahmut Ekrem*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1995). *Yahya Kemal*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- _____ (2000b). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanyol, Cahit (1985). *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tural, Sadık (1985). "Yahya Kemal'in Şiirinde Duygular: Yaşlılık ve Ölüm". *Türk Edebiyatı*, 135: 21-25.
- Yaşar, Selahattin (2007). *Yahya Kemal Hayatı Sanatı ve Eserleri*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Yetiş, Kazım. "Yahya Kemal Tarihimizle Bizi Barıştırdı".
- <http://www.gulceedebiyat.net/2008/03/31/8221-495/>. (Erişim Tarihi: 20.02.2016)